

Damir Banović

**PRAVA ROMA U
PRAVNOM SISTEMU
BOSNE I HERCEGOVINE**

pravo na sjećanje i memorijalizaciju,
te pravo na status civilnih žrtava rata

SADRŽAJ

1. SAŽETAK.....	3
2. SOCIJALNA SIGURNOST U SISTEMU BORAČKO-INVALIDSKE ZAŠTITE.....	4
3. OBAVEZE BOSNE I HERCEGOVINE PREMA ODLUCI KOMITETA PROTIV TORTURE UJEDINJENIH NACIJA.....	7
4. SOCIJALNO OBEZBJEĐENJE CIVILNIH ŽRTVA RATA.....	8
5. PRAVO NA SJEĆANJE I MEMORALIZACIJU STRADANJA ROMA I ROMKINJA.....	11
6. OPŠTI PRINCIPI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA.....	13
7. PRAVNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE I ZAŠTITA PRAVA ROMA I ROMKINJA.....	15
8. POSEBNA PRAVA NACIONALNIH MANJINA.....	20

1. SAŽETAK

Romi i Romkinje su nacionalna manjina u Bosni i Hercegovini koja je diskriminirana po različitim osnovama. Njihov nepovoljan položaj primjetan je ne samo u vremenu mira već je bio i u vremenu rata. Kao građani i građanke Bosne i Hercegovine Romi i Romkinje trebaju da uživaju ista prava i slobode kao i drugi. Upravo i cilj ovog izvještaja je da kroz normativnu analizu pokaže stepen zaštite Roma i Romkinja u sistemu boračko – invalidske zaštite, sistemu socijalne zaštite civilnih žrtava rata, zabranu diskriminacije, posebnih prava manjina, te djelomično i kroz opšti sistem zaštite na univerzalnom nivou.

Zakon o nestalim osobama u Bosni i Hercegovini postavio je osnovne principe prava na sjećanje. Romi i Romkinje bili su žrtve rata te imaju pravo da se mjesta njihova ukopa i iskopavanja obilježe, bez obzira na broj žrtava. Dodatno, jednako je važno kroz spomeničku kulturu i druge oblike memorijalizacije obilježavati mjesta i događaje u okviru kojih su bili zatočeni, protjerivani i stradavali Romi. Time bi se i njihov gubitak barem simbolično priznao. Ovo pravo je priznato svim nestalim kroz Zakon o nestalim osobama u Bosni i Hercegovini. Odnosno, na bazi principa nediskriminacije i Romima i Romkinjama u Bosni i Hercegovini.

Romi i Romkinje imaju kao civilne žrtve rata posebna prava i iz sistema socijalne zaštite i socijalnog osiguranja, bez obzira da li se nalaze u Federaciji BiH, Republici Srpskoj ili Brčko Distriktu BiH. Oni imaju pravo, bez diskriminacije na ličnu invalidninu, novčanu pomoć, ortopodska pomagala, porodičnu invalidninu, prioritet u stambenom zbrinjavanju i zapošljavanju i druga prava predviđena sistemom socijalnog osiguranja. Socijalna prava civilnih žrtava rata i članova njihovih porodica osigurano je kroz entitetske zakone, te Zakonom o civilnim žrtvama rata Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Ukoliko se nalaze u statusu ratnog vojnog invalida, imaju prava bez diskriminacije na invalidninu, dodatak na njegu, ortopedska pomagala i druga prava predviđena sistemom boračko-invalidske zaštite. Ovaj status im se treba priznati bez diskriminacije u primjeni pravnih normi u ovoj oblasti. Bosna i Hercegovina je dužna prema vlastitim propisima, ali i preuzetim međunarodnim obavezama prepoznati i priznati Rome i Romkinje kao osobe koje su žrtve rata, civilne žrtve rata i ratni vojni invalidi i osigurati primjenu istih prava bez diskriminacije. Na to je obavezuje i Odluka Komiteta protiv torture UN-a iz 2019. godine

Cjelokupan pravni i politički sistem Bosne i Hercegovine garantuje zabranu diskriminacije u pogledu različitih ljudskih prava i sloboda, kako

individualnih tako i kolektivnih bez diskriminacije i Romima i Romkinjama. Dodatno, njima je ustavnim i zakonskim normama priznat status nacionalne manjine i s tim u vezi priznata posebna prava manjina.

2. SOCIJALNA SIGURNOST U SISTEMU BORAČKO-INVALIDSKE ZAŠTITE¹

Socijalna prava i socijalno osiguranje u sistemu boračko – invalidske zaštite izdvaja se iz opšteg sistema socijalnog obezbjeđenja, bilo da se radi o načinu regulisanja, bilo o finansiranju, organiziranju službi i institucija za ostvarivanje prava bivših boraca, vojnih invalida i civilnih žrtava rata (Dedić i Hadžić, 2018: 213). Nepovoljne posljedice različitih i višestrukih uzroka kao što su ranjavanje, oboljenja bilo da su fizička ili mentalna, te razlozi i potrebe posebne i povećane socijalno-zdravstvene zaštite stvaraju potrebu za specifičnim oblicima rehabilitacije (Dedić i Hadžić, 2018: 215). Posljedice koje nastaju kod žrtva rata uzrokuju (Dedić i Hadžić, 2018: 215):

- a) gubitak ili bitno smanjenje funkcionisanja općih i radnih sposobnosti, kao i normalnih mogućnosti odgovarajućeg rasta i razvoja kod djece i omladine;
- b) bitno otežane mogućnosti za normalno zadovoljavanje svakodnevnih životnih potreba kao što su potrebe za stanovanjem, odjećom, obućom a koje bi omogućile uklanjanje neposredne opasnosti hroničnog oboljenja i nastupanja invalidsnosti ako posljedice nepovoljnih uslova života

Ove dvije posljedice rata javljaju se uglavnom kod žrtva rata (Dedić i Hadžić, 2018: 215). Da bi se mogla ostvariti prava iz socijalnog osiguranja potrebno je ispunjavanje tri uslova i to (1) pravni osnov, odnosno **utvrđivanje statusa zaštićenog lica**; (2) **nastupanje zaštićenog socijalnog slučaja**, odnosno rizika i (3) **zahtjev**, odnosno izjava lica pogođenog tim slučajem (Dedić i Hadžić, 2018: 222).

Socijalna zaštita boraca i civilnih žrtava rata uređena je entitetskim propisima što čini ovu oblast posebno kompleksnom za analizu. U Federaciji Bosne i Hercegovine osnovna prava uređena su Zakonom o pravima branilaca i članovima njihovih porodica (Dedić i Hadžić, 2018: 220). Ovim Zakonom uređuju se uvjeti, način i postupak za ostvarivanje prava ratnih vojnih invalida i članova njihovih porodica, članova porodica šehida, članova porodica poginulih, umrlih i nestalih

¹ U ovom dijelu, izvještaj je fokusiran samo na sistem boračko – invalidske zaštite u Federaciji Bosne i Hercegovine

branilaca i demobiliziranih branilaca, lica zaslužnih u odbrambeno-oslobodilačkom ratu, kao i druga pitanja iz oblasti branilačko-invalidske zaštite (vidi i Dedić i Hadžić, 2018: 220). Druga prava pojedinih kategorija lica iz ovog Zakona mogu biti predmet razrade posebnih zakona i drugih propisa (Dedić i Hadžić, 2018: 220). Ovim Zakonom obuhvaćene su sljedeće kategorije lica (Dedić i Hadžić, 2018: 220 – 221):

1. vojni invalidi;
2. članovi porodica vojnih invalida;
3. članovi porodica šehida;
4. članovi porodica poginulih porodica, umrlih ili nestalih branilaca,
5. članovi porodica demobiliziranih branilaca
6. lica zaslužna u odbrambeno-oslobodilačkom ratu

Da bi lice imalo svojstvo ratnog vojnog invalida potrebno je da budu ispunjena dva uslova i to² (1) da ima status branioca i (2) da ima odgovarajući procent oštećenja organizma³ (Dedić i Hadžić, 2018: 222). Prava ratnih vojnih invalida koje Zakon u članu 8 predviđa su: (1) lična invalidnina; (2) dodatak za njegu i pomoć od drugog lica; (3) ortopedski dodatak i (4) druga prava. Prava članova porodica poginulog, umrlog, nestalog i umrlog ratnog vojnog invalida su (1) porodična invalidnina; (2) uvećana porodična invalidnina; (3) pomoć u slučaju smrti i (4) druga prava⁴. Dodatno, Zakon⁵ predviđa i druga prava demobilisanih boraca i članova njihovih porodica koja ostvaruju u skladu sa federalnim i kantonalnim propisima, a koja nisu obuhvaćena sistemom osnovne branilačko-invalidske zaštite: (1) novčanu naknadu za vrijeme nezaposlenosti; (2) prednost pri zapošljavanju pod jednakim uvjetima; (3) prednost pri zakupu i otkupu poslovnog prostora pod jednakim uvjetima; (4) prednost pri upisu u obrazovne ustanove pod jednakim uvjetima; (5) besplatne obavezne udžbenike za redovno školovanje; (6) prednost pri dodjeli stipendija i smještaju u đačke i studentske domove; (7) zdravstvenu zaštitu; (8) prioritarno pravo za rješavanje stambenog pitanja pod jednakim uvjetima; (9) pomoć u slučaju smrti; (10) prednost pri korištenju programa nadležnih zavoda za zapošljavanje; (11) oslobađanje od plaćanja, naknade troškova korištenja građevinskog zemljišta; (12) ostvarivanje penzije pod povoljnijim uvjetima; (13) druga prava u skladu sa posebnim propisima. Pored federalnih propisa, kantonalnim zakonima uređena su dopunska prava boraca (Dedić i Hadžić, 2018: 235 – 236).

2 Zakon u članovima od 2 do 5 definira koja se lica smatraju braniocima, kao i članovima porodice poginulog, umrlog ili nestalog branioca i ratnog vojnog invalida.

3 Vidjeti član 10 Zakona

4 Vidjeti članove od 19 do 25 Zakona

5 Vidjetli član 7 Zakona

Zaključak: Osnov uživanja prava u sistemu boračko-invalidske zaštite nije uslovljen nacionalnom, etničkom niti drugom pripadnošću. Osnov uživanja prava bilo da se radi o Federaciji BiH, dodatnim pravima predviđeni kantonalnim propisima, ili propisima u drugom bh. entitetu jeste: status branioca – koji se dalje definira u predmetnom zakonu odgovarajući procent oštećenja organizma

Dodatno, pravni sistem kroz ustavno pravo⁶, a dalje i kroz zakonske norme (posebno Zakon o zabrani diskriminacije). Samim Zakonom o zabrani diskriminacije utvrđena je odgovornost i obaveza (1) zakonodavne, (2) sudske vlasti u Bosni i Hercegovini, kao i pravnih lica i pojedinica koji vrše javna ovlaštenja da svojim djelovanjem omoguće zaštitu, promoviranje i stvaranje uslova za jednako postupanje (član 1, stav 2 Zakona). Ovo je posebno značajno u sistemu socijalno osiguranja i socijalne zaštite u okviru kojeg se socijalna prava ostvaruju u odnosu na organe javne vlasti, odnosno kroz javnu upravu. Diskriminacijom se smatra svako različito postupanje, uključujući svako (1) isključivanje, (2) ograničavanje ili (3) davanje prednosti utemeljeno na stvarnim ili pretpostavljenim osnovama prema bilo kojem licu ili grupi lica i onima koji su s njima u rodbinskoj ili drugoj vezi na osnovu njihove: (1) rase; (2) boje kože; (3) jezika; (4) vjere; (5) etničke pripadnosti; (6) invaliditeta; (7) starosne dobi; (8) nacionalnog ili socijalnog porijekla; (9) veze s nacionalnom manjinom, (10) političkog ili drugog uvjerenja, imovnog stanja, (11) članstva u sindikatu ili drugom udruženju, (12) obrazovanja, (13) društvenog položaja; (14) spola, (15) seksualne orijentacije, (16) rodnog identiteta, (17) spolnih karakteristika, kao i svaka druga okolnost koja ima za svrhu ili posljedicu da bilo kojem licu onemogući ili ugrožava priznavanje, uživanje ili ostvarivanje na ravnopravnoj osnovi, prava i sloboda u svim oblastima života (član 2, stav 1 Zakona o zabrani diskriminacije)

I u odnosu na Rome kao nacionalnu manjinu bitno je navesti različite osnove diskriminacije, jer se uskraćivanje ostvarivanja prava nužno ne mora vezati samo za pripadnost nacionalnoj manjini, već odvojeno ili zajedno s ovom ili i drugim karakteristikama (recimo, obrazovanje, boja kože ili spol).

⁶ Ustav Bosne u članu II.4 uvodi princip nediskriminacije prema kojem uživanje prava predviđenih u članu II.tačka 2, ili u međunarodnim sporazumima u Aneksu I Ustava, osigurano svim licima u Bosni i Hercegovini bez diskriminacije po bilo kojem osnovu kao što je pol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status

Značajno je navesti da se Zakon o zabrani diskriminacije primjenjuje na (1) sve javne organe, kao i na sva (2) fizička ili (3) pravna lica u javnim i privatnom sektoru, u **svim oblastima** a naročito u oblastima (član 2, stav 2. Zakona o zabrani diskriminacije):

- a) zapošljavanja
- b) članstva u profesionalnim organizacijama
- c) obrazovanja
- d) obuke
- e) stanovanja
- f) zdravstva
- g) socijalne zaštite
- h) dobara i usluga namijenjenih javnosti i javnim mjestima
- i) obavljanja privrednih i javnih usluga

Imajući u vidu društveno nepovoljan položaj Roma u Bosni i Hercegovini, posebno je značajno naglasiti i sistemski povezati propise iz sistema socijalne zaštite i propise iz oblasti zabrane diskriminacije kao dodatnih garancija u ostvarivanju kako socijalnih prava, kao i drugih prava iz oblasti rada, obrazovanja i sl.

3. OBAVEZE BOSNE I HERCEGOVINE PREMA ODLUCI KOMITETA PROTIV TORTURE UJEDINJENIH NACIJA

Komitet protiv torture Ujedinjenih nacija⁷ je u slučaju „Gospođa A. protiv Bosne i Hercegovine“ iz 2019. godine donije i određene zaključke koje su opšte naravi i utvrđuju određene obaveze za državu. Naime, Komitet je konstatovao je gospođi A. – povredom člana 14, stav 1 Konvencije protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponužavajućih kasni i postupaka – država Bosna i Hercegovina oduzela **pravo na pravičnu i adekvatnu naknadu** propuštajući da joj osigura isplatu naknade jer država potpisnica nije usvojila odgovarajuće zakonodavstvo i razvila praksu provođenja zakona koja bi osigurala da **žrtve torture** dobiju obeštećenje i ostvare svoja pravo na naknadu (para 7.7. Odluke). Također, Komitet smatra da se zbog kontinuiranje prirode učinka mučenja ne može primjenjivati zastara jer se time žrtvama uskraćuje **obeštećenje, naknada i rehabilitacija** (para 7.7. Odluke). Obeštećenje treba da obuhvati (para 7.7. Odluke)

⁷ Odluka 854/2017 UN-ovog Komiteta. Dostupno na: https://trial.ba/wp-content/uploads/2020/06/Odluka-o-zasticenom-svjedoku-A_22.08.2019.-2-1.pdf (posljednji put posjećeno 18.05.2025. godine)

1. Svú štetu koju je ųrtva pretrpjela, ukljućujući **restituciju, naknadu i rehabilitaciju ųrtve**, i
2. Mjere kojima se jamći da kršenje neće biti ponovljeno

Dodatno, Komitet smatra da je država Bosna i Hercegovina obavezna da se pridržava zaključnih zapaųanja u vezi s uspostavljanjem efikasnog programa odštete na nacionalnom nivou radi **pruųanja svih oblika pravne zaštite ųrtvama ratnih zloćina, ukljućujući seksualno nasilje, te razvije i usvoji okvirni zakon koji jasno definira kriterije za dobijanje statusa ųrtve ratnih zloćina, ukljućujući seksualno nasilje**, te odredi posebna prava i beneficije koje će biti **zagarantovane u cijeloj državi potpisnici** (para 9 Odluke).

Ove obaveze odnose se na sve ųrtve bez diskriminacije

U odnosu na podnositeljicu, Komitet smatra da država treba da (para 9 Odluke):

- a) Osigura da podnositeljica predstavke dobiju brzu, pravićnu i adekvatnu naknadu;
- b) Osigura da podnositeljica dobije besplatnu zdravstvenu i psihološku njegu;
- c) Pruųi javno sluųbeno izvinjenje podnositeljici predstavke

4. SOCIJALNO OBEZBJEĐENJE CIVILNIH ųRTVA RATA

Oblast socijalne zaštite civilnih ųrtava rata uređena je entitetskim zakonima⁸, kantonalnim zakonima i Zakonom o civilnim ųrtvama rata Brćko Distrikta Bosne i Hercegovine⁹ (Dedić i Hadųić, 2018: 239).

a) Socijalno obezbjeđenje civilnih ųrtava rata u Federaciji BiH

⁸ Zakon o zaštiti civilnih ųrtava rata Republike Srpske – (prećišćeni tekst) „Sl glasnike RS 24/10“. Dostupno na: <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/printpdf/1804> i Zakon o zaštiti civilnih ųrtava rata u Federaciji Bosne i Hercegovine „Sl novine Federacije BiH, br 60/23. Dostupno na: <https://fbihvlada.gov.ba/bs/9-zakon-o-zastiti-civilnih-zrtava-rata-u-federaciji-bosne-i-hercegovine>

⁹ Zakon o civilnim ųrtvama rata Brćko Distrikta Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20civilnim%20z--rtvama%20rata%20Brc--ko%20distrikta%20BiH/01B24-22%20Zakon%20o%20civilnim%20z--rtvama%20rata%20Brc--ko%20distrikta%20BiH.pdf>

Novim Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji Bosne i Hercegovine koji je usvojen 2023 godine, a počeo se primjenjivati od 2024 godine ostvaruju se dva bitna cilja: socijalni ali i reparacijski prema civilnim žrtvama rata¹⁰. Prema Zakonu o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji Bosne i Hercegovine, status civilne žrtve rata priznaje se sljedećim kategorijama stanovništva (član 10 Zakona):

- 1) Osobi** kod koje je nastupilo oštećenje organizma ili značajno narušeno zdravlje, od minimalno 20% tjelesnog oštećenja usljed ratnih događaja (bombardiranje, ulične borbe, diverzantske akcije, eksplozija ratnog materijala, zalutali metak i sl.), mučenja, nehumanog i ponižavajućeg postupanja i nezakonitog kažnjavanja, protupravnog lišavanja slobode (zatvor, koncentracioni logor, internacija, prinudni rad) i eksplozije zaostalog ratnog materijala nakon završetka rata, **pod uvjetom da je u momentu stradanja bila civil;**
- 2) Osobi** koja je tijekom rata ili neposredne ratne opasnosti preživjela seksualno zlostavljanje ili silovanje, pod uvjetom da je u momentu događaja bila civil – posebna kategorija civilnih žrtava rata, kao i djetetu koje je rođeno iz čina ratnog silovanja – dijete posebne kategorije civilnih žrtava rata, neovisno o statusu majke;
- 3) Članovima obitelji** osobe koja je poginula ili nestala u vezi sa ratnim događajima u odnosu na osobu iz tačke (1) pod uvjetom da je u momentu pogibije ili nestanka bila civil.

Dodatno, status civilne žrtve rata priznaje se i onim osobama kod kojih je nastupilo oštećenje organizma u vezi sa ratnim događajima iz tačke (1) ukoliko odgovarajuća prava ne ostvaruju ili ne mogu ostvariti po drugim propisima. Prava civilnih žrtava rata koje pomenuti Zakon predviđa su (član 11):

- a) ličnu invalidnina;
- b) mjesečno lično novčano primanje;
- c) dodatak za njegu i pomoć druge osobe;
- d) ortopodeski dodatak;
- e) porodična invalidnina;
- f) zdravstvena zaštita
- g) prednost prilikom korištenja zdravstvenih usluga, psihološku pomoć, pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala, banjsko klimatskom liječenju i medicinskoj rehabilitaciji;
- h) pokrivanje troškova sahrane
- i) osposobljavanje za rad (profesionalna rehabilitacija, prekvalifikacija i dokvalifikacija)
- j) prioritetno zapošljavanje;

10 Vidjeti i član 37 Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji Bosne i Hercegovine

- k) prioritarno stambeno zbrinjavanje;
- l) besplatnu pravnu pomoć;
- m) osiguravanje povoljnijih uslova školovanja za dijete rođeno iz čina ratnog silovanja – dijete posebne kategorije civilnih žrtava rata do 35 godine života u javnim obrazovnim ustanovama srednjoskolskog i visokoškolskog obrazovanja, uz ispunjavanje određenih dodatnih uslova predviđenih Zakonom

Ostali dijelovi Zakoni uređuju načine ostvarivanja prava, snošenje troškova, donošenje kantonalnih propisa za oblasti koji su u nadležnosti kantona (e.g. prava od (f) do (m), osnovica za obračun primanja i sl.) Nadležnost za **ostvarivanje prava i određivanje statusa** civilne žrtve rata rješava nadležni općinski organ a prema mjestu prebivališta ili boravišta podnosioca zahtjeva, a o žalbama protiv rješenja donesenih u prvom stepenu rješava nadležni kantonalni organ uprave (član 38 Zakona).

Kao što se može vidjeti iz samih zakonskih propisima, uslove ostvarivanja socijalnih prava jeste utvrđivanje kategorije **civilne žrtve rata**, a što se postiže kroz upravni postupak pred opštinskim organom. Zakon u svom članu 7. posebno naglašava zabranu diskriminacije u pogledu uživanja prava a na osnovu rase, boje kože, jezika, vjere, etničke pripadnosti, invaliditeta, starosne dobi, nacionalnog ili socijalnog porijeklu, veze s nacionalnom manjinom, ili prema političkom ili drugom uvjerenju, imovnom stanju, članstvu u sindikatu ili drugom udruženju, obrazovanju, društvenom položaju i spolu, seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu, spolnim karakteristikama ili bilo kojim drugim stvarnim ili pretpostavljenim osnovama.

b) Socijalno obezbjeđenje civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj

Prema Zakonu o socijalnom obezbjeđenju civilnih žrtava rata u Republici Srpskoj, civilnom žrtvom rata smatra se (1) lice kod kojeg je nastupilo oštećenje organizma zlostavljanjem, silovanjem, odnosno lišavanjem slobode (zatvor, koncentracioni logor, internacija, prinudni rad) ili u zbjegu od strane neprijatelja zadobilo ranu, povredu, ozljedu i kod koga je nastupilo oštećenje organizma najmanje 60%, kao i lice koje je pod navedenim okolnostima ubijeno, poginulo, umrlo ili nestalo; (2) lice koje je zadobilo oštećenje organizma najmanje 60%, usljed ranjavanja ili povreda nastalih u vezi s ratnim operacijama, kao što su: bombardovanje, ulične borbe zalutali metak minobacačka i topovska granata i sl; i (3) lice koje je zadobilo oštećenje organizma najmanje 60% usljed ranjavanja ili povreda nastalih od zaostalih vojnih materijala ili kao posljedica neprijateljskih diverzantskih akcija (član 2 Zakona).

Prava po ovom Zakonu, ukoliko ispunjavanju određene uslove, imaju i članovi porodice civilne žrtve rata koja je ubijena, umrla ili nestala (član 3. Zakona). Prava koja civilne zaštite rata imaju su:

1. civilna invalidnina, odnosno porodična invalidnina;
2. dodatak za njegu i pomoć drugog lica;
3. dodatak za člana porodice nesposobnog za rad;
4. dodatana novčana pomoć;
5. dodatak za samohranost;
6. zdravstvena zaštita;
7. profesionalna rehabilitacija.

Slično kao i kod federalnog Zakona, zahtjev za ostvarivanje prava iz socijalnog obezbjeđenja civilnih žrtava rata rješava u prvom stepenu nadležni opštinski organ uprave na čijem području podnosilac zahtjeva ima prebivalište, odnosno boravište (član 24, stav 1 Zakona). O žalbi protiv rješenja prvostepenog organa rješava Ministarstvo za pitanja boraca i žrtava rata (član 24, stav 2 Zakona).

5. PRAVO NA SJEĆANJE I MEMORALIZACIJU STRADANJA ROMA I ROMKINJA

Zakon o nestalim Bosne i Hercegovine iz 2004 godine uredio je oblast unapređenja procesa traženja nestalih osoba, način vođenja Centralne evidencije, ostvarivanje socijalnih i drugih prava članova porodica¹¹ nestalih osoba, kao i druga pitanja u vezi s traženjem nestalih osoba iz Bosne i Hercegovine¹² (član 1 Zakona). U smislu Zakona, **nestala osoba je osoba** o kojoj porodica nemam nikakvih vijesti i/ili je prijavljena na osnovu pouzdanih informacija kao nestala osoba usljed oružanog sukoba koji se desio na teritoriji bivše SFRJ (član 2, tačka 1 Zakona). Zakon se odnosi na osobe koje se nastale u periodu od 30. aprila 1991. do 14. februara 1996. godine (član 2, tačka 1, Zakona).

¹¹ Član porodice nestale osobe je dijete rođeno u braku ili van braka, usvojeno dijete, kao i pastorče koje je nestala osoba izdržavala, bračni ili vanbračni partner, roditelji (očuh, maćeha), usvojilac, sestra i brat nestale osobe koje je nestala osoba izdržavala (član 2, tačka 2 Zakona).

¹² Zakon o nestalih osobama Bosne i Hercegovine zasniva se na sljedećim međunarodnim aktima: (1) Konvenciji o sprečavanju i kažnjavanju zločina i genocida (1948); (2) Ženevskim konvencijama I-IV o zaštiti žrtava rata (1949); (3) Dopunskim protokolima I-II (1977); (4) Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950) i 13 Dodatnih protokola; (5) Općem okvirnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini (Aneks 7. član III. i V.); (6) Konvenciji o pravima djeteta (1989); (7) Međunarodnom pakt o građanskim i političkim pravima i (8) Deklaraciji UN-a o zaštiti svih osoba od nasilnog ili prisilnog nestanka (1992).

Članovi porodice nestalih osoba imaju pravo da saznaju za sudbinu nestalih članova porodice i rodbine, njihovo boravište odnosno prebivalište, ili, ako su mrtvi, okolnosti, uzrok smrti i mjesto ukopa, ukoliko je takvo mjesto poznato, te da dobiju posmrtnu ostatku (član 3. Zakona). Zakon je ustanovio i uspostavljanje Instituta za nestale osobe s cilje unapređenja procesa traženja nestalih osoba i efikasnije identificiranje posmrtnih ostataka nestalih osoba (član 7 Zakona). Značajno je napomenuti da se u pogledu ostvarivanja prava za članove porodica nestalih osoba, koja su predviđena ovim Zakonom i drugim zakonima u Bosni i Hercegovini, nadležne vlasti u BiH dužne osigurati pod jednakim uslovima, nezavisno od toga dali je nestala osoba pripadnik oružanih snaga ili civil, bez bilo kojeg vida diskriminacije uključujući spol, rasu, boju kože, jezik, vjeroispovijest, političke i druge stavove, nacionalno i socijalno porijeklo, **pripadnost nacionalnoj manjini**, imovinski status, dob, mentalnu ili fizičku invalidnost, status koji se stiče rođenjem ili neki drugi status. (član 10. Zakona). Jedno od osnovnih prava članova porodica nestalih osoba Zakon predviđa pravo na novčanu potporu (član 11. Zakona). Ostala prava utvrđena su članom 18. Zakona. Kao jedno od načina memorijalizacije i razvoja kulture sjećanja, Zakon utvrđuje pravo porodicama nestalih osoba ili njihovim udruženjima da traže da se mjesto ukopa i iskopavanja (pojedinačna ili zajednička mjesta) obilježe, bez obzira na broj žrtava, odnosno nestalih osoba (član 20, stav 1. Zakona). Obilježavanje mjesta realizira se nakon što nadležni organ za traženje nestalih osoba izda uvjerenje – potvrdu da je na predloženom lokalitetu za obilježavanje izvršeno iskopavanje tijela, odnosno da je postojala grobnica (član član 20, stav 2 Zakona). Također, Zakon predviđa i formiranje Centralne evidencije nestalih osoba u Bosni i Hercegovini, kao i postupak prikupljanja, čuvanja i korištenje podataka (članovi 21 – 23. Zakona).

Zaključak: Članovi porodica osoba nestalih tokom rata, odnosno članovi porodica Roma i Romkinja imaju pravo da saznaju za sudbinu nestalih članova porodice i rodbine, njihovo boravište odnosno prebivalište, ili, ako su mrtvi, okolnosti, uzrok smrti i mjesto ukopa, ukoliko je takvo mjesto poznato, te da dobiju posmrtnu ostatku. Također, imaju pravo da traže da se mjesto ukopa i iskopavanja (pojedinačna ili zajednička mjesta) obilježe, bez obzira na broj žrtava, odnosno nestalih osoba

6. OPŠTI PRINCIPI ZAŠTITE LJUDSKIH PRAVA I SLOBODA

Ljudska prava pripadaju pojedincima i pojedinkama jer se smatraju ljudskim bićima. U tom smislu i Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima navodi da se sva ljudska bića rađaju (1) slobodna i (2) jednaka u dostojanstvu i pravima (član 1). Ovim su ustanovljeni važni pravni principi slobode, jednakosti i dostojanstva kao vrhovnih vrijednosti postupanja prema ljudskim bićima, bilo od strane drugih osoba bilo od države. Ovo su vrijednosti, barem kao ideje, cijelog svijeta i predstavljaju prava i obaveze za sve i prema svima bez obzira gdje se oni nalazili. Ovo je zato što su sva ljudska bića obdarena razumom i sviješću, te jedni prema drugima trebaju da postupaju u duhu bratstva (član 1). Sva prava i slobode navedena u Deklaraciji dostupna su svim osobama bez razlike bilo koje vrste kao što su rasa, boja, spola jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, imovina, rođenje ili drugi pravni položaj (član 2). Dodatno, zabranjeno je činiti razliku na osnovu političkog, pravnog ili međunarodnog položaja zemlje ili područja kojima neka osoba pripada, bilo da je to područje nezavisno, pod starateljstvom, nesamoupravno, ili da se nalazi ma pod kojim drugim ograničenjima suverenosti (član 2).

Univerzalna deklaracija¹³, iako je predviđena kao pravno neobavezujući akt postala je obavezujuća vodeći se principima međunarodnog običajnog prava. U tom smislu, može se zaključiti da je normativna obaveza bilo pojedinaca, bilo države ili kvazi-državnih organizacija poštovanja osnovnih ljudskih prava i sloboda bez obzira gdje i kada se te osobe nalazile, te bez obzira na njihove karakteristike. Ovim se može dati finalna preporuka:

Romi, kao ljudska bića, bez obzira gdje se nalazili imaju sljedeća prava

- a. Pravo na život, slobodu i ličnu sigurnost (član 3);
- b. Zabrana držanja u ropstvu ili ropском odnosu, a ropstvo i trgovina robljem zabranjuje se u svim njihovi oblicima (član 4);
- c. Zabrana mučenja ili okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (član 5)
- d. Pravo biti prepoznatim kao osoba pred zakonom (član 6)
- e. Zabrana diskriminacije (član 7)
- f. Pravo na djelotvoran pravni lijek (član 8)

¹³ Na ovom mjestu neću se osvrnuti na druge međunarodne konvencije kojim se garantiraju ista ili slična prava jer ista podliježu postupku ratifikacije i rezervama te nužno nisu važeća univerzalno za sve države i u punom kapacitetu.

- g. Zabrana samovoljnog hapšenja, zatvora ili protjerivanja (član 9)
- h. Pravo biti saslušan pred nezavisnim i nepristrasnim sudom (član 10)
- i. Pretpostavka nevinosti (član 11)
- j. Pravo na privatnost, obitelj, dom ili prepisku (član 12)
- k. Pravo na slobodu kretanja (član 13)
- l. Pravo na azil (član 14)
- m. Pravo na državljanstvo (član 15)
- n. Pravo na brak (član 16)
- o. Pravo na imovinu (član 17)
- p. Sloboda misli, savjesti i vjere (član 18)
- q. Sloboda mišljenja i izražavanja (član 19)
- r. Sloboda mirnog okupljanja i udruživanja (član 20)
- s. Pravo sudjelovati u upravljanju svojom zemljom, bili neposredno ili preko slobodno izabranih predstavnika, uključujući i jednak pristup javnim službama u svojoj zemlji (član 21)
- t. Pravo na slobodne i demokratske izbore (član 21, stav 3)
- u. Pravo na socijalne osiguranje, te ekonomska, socijalna i kulturna prava (član 22)
- v. Pravo na rad, prava koja proizilaze iz radnih odnosa te pravo na sindikalno udruživanje (član 23 i 24)
- w. Pravo na odgovarajući životni standard (član 25)
- x. Pravo na obrazovanje (član 26)
- y. Pravo sudjelovati u kulturnom životu zajednice, te da uživa u umjetnosti; učestvuje u naučnom napretku i u njegovim koristima, te pravo na zaštitu autorski prava svoga stvaranja (član 27)
- z. Pravo na društveni i međunarodni poredak u okviru kojeg će prava iz Deklaracije moći potpuno ostvariti (član 28)
- aa. Obaveze prema zajednici u okviru koje je jedino moguće slobodno i puno razvijanje ličnosti (član 29)

Ograničavanje prava i sloboda moguće je jedino ukoliko su ista predviđane (1) zakonom, (2) u cilju osiguravanja poštivanja prava sloboda drugih i (3) u cilju zadovoljavanja pravičnih zahtjeva morala, javnog poretka i općeg blagostanja u demokratskom društvu (član 29). Ovo nam govori da se prava ne mogu promatrati u apsolutnom smislu, te da postoje ograničenja u odnosu na prava drugih osoba, ali i situacije kada se određena prava (politička recimo) mogu ograničiti u određenim situacijama (recimo vanredne okolnosti)

7. PRAVNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE I ZAŠTITA PRAVA ROMA

Ljudska prava se mogu klasificirati kao individualna kada je kao osnova iz koje ona izviru ljudsko biće; politička ukoliko je osnova pripadnost političkoj zajednici; ekonomska i socijalna koja su i individualna ali se veži i za određeni ekonomski i socijalni status, te kolektivna ili prava grupe ukoliko se vežu za posebna prava te grupe. Bosna i Hercegovina je u svoj pravni sistem uvela obje skupine prava.

Bosna i Hercegovina predstavlja klasični primjer primjene koncepta multikulturalne politike¹⁴ (koja istina postepeno evoluira) i predominantno kolektivističkog predstavljanja – konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina s različitim opsegom prava. Ustav Bosne i Hercegovine u svojoj Preambuli¹⁵ navodi da Bošnjaci, Hrvati i Srbi, kao konstitutivni narodi (u zajednici sa Ostalim), i građani Bosne i Hercegovine ovim utvrđuju Ustav Bosne i Hercegovine. Kada se primijeni i tumači ova ustavna odredba, dolazimo do zaključka da postoje sljedeće tri kategorija, odnosno grupe stanovništva s različitim opsegom **političkih**, ali posredno **individualnih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava**

1. Konstitutivni narodi koje čine Bošnjaci, Srbi i Hrvati;

2. Nacionalne manjine, kojih prema Zakonu o nacionalnim manjinama ima ukupno 17¹⁶

14 Bosna i Hercegovina nije izuzetak kada je riječ o konfliktu specifičnih konsocijacijskih mehanizama. Takvi slučajeve imamo na primjeru Južnog Tirola (Italija). Mehanizmi predstavljanja etno-kulturnih identiteta u drugim zemljama uglavnom su razvijeni u kontekstu manjina, odnosno izuzetaka od liberalno-građanskog koncepta neutralnosti države u odnosu na kulturu, jezik i tradiciju. Tamo gdje postoje elementi etničkog federalizma, političko predstavljanje na nivou države uglavnom je osigurano na teritorijalnom principu (tj. na principu predstavljanja teritorijalnih jedinica) - kao što je, npr. slučaj u Kanadi. Također, u kontekstima gdje identitet kao takav igra značajniju ulogu u političkom životu (kao, npr., u Belgiji) politički relevantni identitet određuje se na principu jezičke grupe, u Hodžić, Edin i Stojanović, Nenad: Novi – stari ustavni inženjering?, Analitika, Sarajevo, 2011. godine.

15 Prema odluci Ustavnog suda BiH o konstitutivnosti naroda, broj U-5/98 Preambula se smatra normativnim dijelom Ustava BiH.

16 Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, Sl. glasnik BiH br. 24/03, 76/05 i 93/08. Prema članu 3. nacionalnom manjinom se smatraju osobe državljani Bosne i Hercegovine koji ne pripadaju nijednom od konstitutivnih naroda, a sačinjavaju je osobe istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture i duhovnosti i bliske ili srodne povijesti i drugih obilježja. BiH štiti položaj i ravnopravnost pripadnika sljedećih nacionalnih manjina: Albanaca, Crnogoraca, Čeha, Italijana, Jevreja, Mađara, Makedonaca, Nijemaca, Poljaka, Roma, Rumuna, Rusa, Rusina, Slovaka, Slovenaca, Turaka, Ukrajinaca. Na kraju ide jedna generalna odredba kojom se omogućava i eventualno postojanje drugih nacionalnih manjina koje nisu imenovane u smislu da to mogu biti i druge skupine koje ispunjavaju uslove sličnog ili

3. Nacionalne neopredijeljeni/osobe koje se iz određenih ideoloških razloga ne žele izjasniti o svome etničkom identitetu; nemaju etnički identitet osoba koje pripadaju konstitutivnim narodima ili nacionalnim manjinama; posmatraju identitet kao fluidnu i promjenljivu kategoriju ili potencijalno osobe iz tzv. miješanih brakova

Dakle, princip isključivo kolektivističkog predstavljanja i predominacija kolektivnih prava u političkom sistemu Bosne i Hercegovine utjecao na isključivanje građanskog principa shvaćenog kao apstraktne kategorije. Takva koncepcija građanina nije priznata u ustavnom sistemu Bosne i Hercegovine jer biti političkim subjektom u BiH podrazumijeva ispunjavanje prazne forme nacionalnim ili etničkim sadržajem, odnosno odbiti izjasniti se o njemu. No, djelimično priznavanje kategorije etnički neidentificiranih građana (u okviru kategorije Ostalih) na srednjem nivou teritorijalno-političke organizacije vlasti¹⁷, ne znači da je time djelimično uveden građanski princip, već kao logičnu posljedicu isključivo kolektivnog predstavljanja imamo sljedeće: Ukoliko ne pripadate nijednoj od navedenih grupa, onda ne preostaje ništa nego da se uključite u grupu etničkih neidentificiranih kroz koju bi trebali artikulirati određeni zajednički grupni interes (ekonomski, socijalni, kulturni ili drugi interes ove grupe)

Predominacija kolektivnih prava i kolektivističkog u političkom sistemu Bosne i Hercegovine ogleda kroz postojanje sljedećih prava kolektiva / kolektivnih prava, odnosno mehanizama zaštite kolektiva:¹⁸

istog etničkog identiteta. U narednom dijelu prikazat ću način ostvarivanja kolektivnih prava konstitutivnih naroda, nacionalnih manjina i individua koji se etnički neidentificiraju, a koji se podvode pod odrednicu Ostali.

¹⁷ Nakon Odluke Ustavnog suda BiH o konstitutivnost naroda U – 5/98 iz 2000. godine (odluka Ustavnog suda BiH se sastoji od četiri djelimične odluke od 29. 1. 2000, 18. 2. 2000, 1. 7. 2000. i 18. 8. 2000. godine) relevantne odredbe entitetskih ustava proglašene su neustavnim u odnosu na Ustav BiH.

¹⁸ Ustav Bosne i Hercegovine ne daje definiciju kolektivnih prava. Izuzetak je tu Ustav Republike Srbije koji, koliko je poznato, jedini daje definiciju kolektivnih prava: Individualna prava se ostvaruju individualno, a kolektivna u zajednici s drugima. (član 75, stav 1 Ustava Republike Srbije). Dostupno na: http://www.sllistbeograd.rs/documents/ustav_republike_srbije_lat.pdf. Više o ovome i kod: Jovanović, Miodrag A.: Kolektivna prava i pozitivna diskriminacija – konceptualna razjašnjenja: Jovanović, Miodrag A. (pr.): Kolektivna prava i pozitivna diskriminacije u ustavno-pravnom sistemu Republike Srbije, Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd, 2009. godine, str. 11.

1. Pravo na političko predstavljanje;
2. Konsenzualni postupak donošenja odluka;
3. Teritorijalna autonomija/pravo na samoupravu;
4. Kulturna autonomija
5. Mehanizmi zaštite vitalnog nacionalnog interesa;
6. Entitetsko glasanje;
7. Simbolički zahtjevi;
8. Prava na obrazovanje;
9. Pravo na upotrebu jezika i pisma;
10. Pravo na informisanje na maternjem jeziku.

Pored postojanja posebnih prava kolektiva na teoretskoj ravni navodi se i uvođenje principa zabrane diskriminacije koji kroz zaštitu individue štiti i kolektiv. Analizirajući relevantne međunarodne konvencije i deklaracije koje su dio prava Bosne i Hercegovine, kao i nacionalne izvore, princip zabrane diskriminacije na normativnom nivou uveden je u pravni sistem Bosne i Hercegovine. Princip zabrane diskriminacije ne odnosi se samo na pripadnike konstitutivnih naroda, nacionalnih manjina, te etnički neidentificiranih (ukratko, ne navodi se samo nacionalni osnov/etnička pripadnost kao zabranjeni osnov diskriminacije) već čitav niz drugih ličnih karakteristika kao što su spol, socijalno porijeklo, ekonomski status, seksualna orijentacija i sl.

Dakle, kada govorimo o primjeru Bosne i Hercegovine, primijenjen je model u kojem su:

1. institucionalizirana posebna kolektivna prava konstitutivnih naroda,
- 2. kolektivna prava nacionalnih manjina,**
- 3. te princip nediskriminacije.**

Grupno specifična, odnosno kolektivna prava vezuju se prije svega za zaštitu nacionalnih, odnosno etničkih identiteta, te se kao nosioci pojavljuju etnički kolektivi. No, kada govorimo o kolektivnim pravima konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina zagarantovan je različit obim i vrsta kolektivnih prava. Teoretski je možda moguće, no iz političkih i/ili praktičnih razloga nije, priznati sve kolektive kao nosioce prava. Iz ovih razloga se u političkoj i pravnoj teoriji navode se različiti kriteriji koji se mogu primijeniti u svrhu određivanja koje grupe imaju kapacitet biti nosiocima prava: veličina grupe, konzistentna primjena demokratskog principa na etno-kulturne kolektivitete (što je veći broj onih koji izražavaju određeni zahtjev, to je njihov zahtjev bolje utemeljen), unutarnja kohezija, odnosno individualnost kolektiva¹⁹. Druge grupe, kao što su npr. žene, invalidi, osobe koje se identificiraju prema dobi, pripadnici seksualnih i rodni manjina nemaju dovoljno jak kohezivni

19 Hodžić, Edin i Stojanović, Nenad op. cit., str. 63.–64.

faktor identifikacije, te nisu podesni da budu nosioci kolektivnih prava. U tom smislu, pravni sistem Bosne i Hercegovine ove grupe štiti kroz mehanizme **zabrane diskriminacije** i kroz **kvote kao privremene mjere**.

Ustavni sud BiH je u svojoj jurisprudenciji bitno utjecao na tumačenje ustavnog prava Bosne i Hercegovine, kao i određenje prirode države i političkog sistema Bosne i Hercegovine. Određenje Bosne i Hercegovine kao **multietničke države** (kroz interpretaciju 10. alineje Preambule) potvrdio je Ustavni sud Bosne i Hercegovine u brojnim svojim odlukama, a posebno je to došlo do izražaja u Odluci o konstitutivnosti naroda iz 2000. godine (U 5/98 – III). U predmetu broj U 4/05 Ustavni sud Bosne i Hercegovine je zaključio da je princip multietničke države jedan od osnovnih ustavnih principa, posebno uzimajući u obzir nacionalnu demografsku strukturu, što se vidi iz podataka iz popisa stanovništva iz 1991. godine. Posljedica karakterizacije Bošnjaka, Hrvata i Srba kao konstitutivnih naroda jeste to da niti jedna od tih grupa nije snagom ustava proglašena većinom. Odnosno, konstitutivni narodi su ravnopravne grupe te je zabranjeno privilegovanje jedne ili druge grupe.²⁰ Dalje, nedopustiva je etnička homogenizacija bilo putem asimilacije, bilo putem teritorijalne segregacije²¹. Također, Ustav Bosne i Hercegovine, prema stavu Ustavnog suda BiH, pravi jasnu razliku između konstitutivnih naroda (alineja 10. Preambule Ustava BiH) i nacionalnih manjina (član II/4. Ustava BiH).²² Ovo razlikovanje ide u pravcu vrste i obima prava konstitutivnih naroda i nacionalnih manjina. Također, ovo razlikovanje znači da se konstitutivni narodi ne mogu smatrati manjinama i pozivati na međunarodne dokumente kojima se štite prava manjina. Do ovog zaključka sud je došao u svojoj odluci U 10/05.²³ Ustavni sud BiH smatra da institucionalna struktura zajedničkih državnih institucija i odgovarajući izborni mehanizam nije izraz teritorijalne razdvojenosti konstitutivnih naroda po osnovu entiteta. Izborni mehanizam ne odražava etničku, već federalnu podjelu.²⁴

Princip konstitutivnosti naroda, prema jurisprudenciji Ustavnog suda BiH, obavezuje na unutarstranački pluralizam. Na ovaj način se pokušava ostvariti ravnoteža između proporcionalnog izbornog prava i etničkog pariteta (što proizlazi iz odluka Ustavnog suda U 4/05 i U 5/98 – III). Na ovaj način Ustavni sud BiH etablira ustavnopravno utvrđeni mehanizam

20 Steiner, Christina, Ademović, Nedim (et al.): *Ustav Bosne i Hercegovine – komentar*, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2010. godine, str. 62.

21 *Ibid*, str. 63.

22 *Ibid*, str. 62.

23 Odluka Ustavnog suda BiH broj U 10/05. Dostupno na: http://www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci.html.php?pid=25431_11

24 *Ibid*, str. 63.

sporazumne demokratije u pluralističkoj državi.²⁵ Na osnovu odluka Ustavnog suda BiH, mogu se izvesti tri ustavnopravna principa koja su u velikoj mjeri bila osnov za ekstenzivno tumačenje i razvoj Ustava BiH²⁶:

a) Princip multietničnosti – na osnovu odredbi člana 1/2 Ustava BiH, koji predviđa da je Bosna i Hercegovina demokratska država i 3. alineje Preambule koja pluralističko društvo definiše kao pretpostavku za demokratsku vlast, Ustavni sud BiH je izveo princip da Bosna i Hercegovina teritorijalnom podjelom na dva entiteta (Federaciju BiH i Republiku Srpsku), gdje je Federacija BiH dalje podijeljena na 10 kantona – odgovara modelu multinacionalne države, gdje teritorijalna podjela ne smije da vodi ka održavanju rezultata etničkog čišćenja za vrijeme rata i institucionalne segregacije i nacionalne hegemonizacije u državnim institucijama nakon rata²⁷

b) Princip kolektivne jednakosti konstitutivnih naroda – podrazumijeva obavezu entiteta da poštuju princip zabrane diskriminacije bilo kojeg od tri konstitutivna naroda, posebno u onim entitetima gdje se oni nalaze u položaju de facto manjine; princip kolektivne jednakosti podrazumijeva i zabranu privilegovanja bilo kojeg od tri konstitutivna naroda na način da se pripadnicima jednog ili dva naroda priznaju posebna dodatna prava; posebna prava konstitutivnih naroda priznata su na državnom nivou te se kao takva bez posebnog opravdanja ne mogu prenositi na niže nivoe teritorijalno-političke organizacije. **Također, imajući u vidu tenziju između kolektivnih i individualnih prava, Ustavni sud BiH je utvrdio da kategorija Ostalih mora biti uvedena u sistem predstavljanja kako se spriječilo potpuno isključenje individualnih prava.**²⁸

c) Sistem zabrane diskriminacije – i to zabranu de iure diskriminacije; zabranu de facto diskriminacije (indirektna diskriminacija); te zabranu zadržavanja rezultata ranije de iure diskriminacije.²⁹

²⁵ *ibid*, str. 66.

²⁶ Ovi principi su izvedeni iz 4 djelimične odluke Ustavnog suda BiH o konstitutivnisoti naroda, i to U 5/98 – III od 1. 7. 2000. godine (dostupno na: http://www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pid=22211); U 5/98 – II od 18. 2. 2000. godine (dostupno na: http://www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pid=22215) i U 5/98 – I od 29. 1. 2000. godine (dostupno na: http://www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pid=22200) i U 5/98 IV od 18. 8. 2000. godine (dostupno na: http://www.ccbh.ba/bos/odluke/povuci_html.php?pid=22207).

²⁷ *Ibid*, str. 74.

²⁸ *Ibid*, str. 75.

²⁹ *Ibid*, str. 76.

Zaključak

Prema ustavnoj definiciji, sistemskom tumačenju i jurisprudenciji Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, Romi spadaju u grupu „Ostalih“ i to u nacionalne manjine te iz pozicije nacionalnih manjina izvode ograničena prava u pravnom i političkom sistemu Bosne i Hercegovine

8. POSEBNA PRAVA NACIONALNIH MANJINA

Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži definiciju pojma nacionalne manjine, tako da je to ostavljeno zakonskoj regulaciji. Prema Zakonu o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina, nacionalna manjina je dio stanovništva – državljana Bosne i Hercegovine, koji ne pripadaju nijednom od tri konstitutivna naroda, a sačinjavaju je ljudi istog ili sličnog etničkog porijekla, iste ili slične tradicije, običaja, vjerovanja, jezika, kulture, duhovnosti i bliske ili srodne povijesti i drugih obilježja (član 3, stav 1). Bosna i Hercegovina štiti položaj i ravnopravnost pripadnika sljedećih nacionalnih manjina: Albanaca, Crnogoraca, Čeha, Italijana, Jevreja, Mađara, Makedonaca, Nijemaca, Poljaka, Roma, Rumuna, Rusa, Rusina, Slovaka, Slovenaca, Turaka, Ukrajinaca i drugih koji ispunjavaju uslove iz člana 3 stav 1 (član 3, stav 2). Kako predviđa i Zakon, **Romi se smatraju nacionalnom manjinom u pravnom sistemu Bosne i Hercegovine s pripadajućim posebnim pravima.**

Ustav Bosne i Hercegovine ne sadrži odredbe o posebnim pravima nacionalnih manjina, no u Aneksu I na Ustav Bosne i Hercegovine u kojem je sadržan katalog međunarodnih dokumenata, nalaze se i: Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima³⁰, Opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima³¹, Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije³², Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda³³ s dodatnim protokolima, Evropska povelja za regionalne i manjinske jezike i Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina.³⁴ Oni obavezuju po

30 Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima preuzet je sukcesijom 1. 9. 1993. godine. Sl. list RBiH 25/93.

31 Prvi opcion protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima ratificiran je 1. 3. 1995. godine.

32 Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije preuzeta je sukcesijom 16. 7. 1993. godine. Sl. list RBiH 25/93.

33 Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda ratificirana je 12. 7. 2002. godine, kada je i stupila na snagu.

34 Okvirnu konvenciju o zaštiti nacionalnih manjina Bosna i Hercegovina je ratificirala 24. 2.

dva osnova: pošto se nalaze u Aneksu I na Ustav Bosne i Hercegovine, njihove odredbe su dio ustavnog prava Bosne i Hercegovine. Također, oni obavezuju kao međunarodni ugovori koje je država potpisala i ratificirala. Ova obaveza nalaže podnošenje periodičnih izvještaja o mjerama preduzetim na provođenju međunarodnog ugovora (npr. Vijeću Evrope) ili omogućava podnošenje individualnih predstavljanja tijelima osnovanim kao mehanizmima za sankcionisanje kršenja odredbi (kao npr. Komitet za ljudska prava ili Evropski sud za ljudska prava). Kao međunarodni ugovor koji je u cijelosti posvećen pravima nacionalnih manjina, Okvirna konvencija o zaštiti nacionalnih manjina obavezuje Bosnu i Hercegovinu da usklađuje svoje zakonodavstvo i provodi mjere s ciljem ispunjavanja ciljeva i načela Konvencije, kao da podnosi periodične izvještaje o preduzetim mjerama Vijeću Evrope. Najveći dio regulacije položaja i prava pripadnika nacionalnih manjina, a time i položaja Roma u Bosni i Hercegovini, regulirano je spomenutim Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini. Imajući u vidu prethodno, pripadnici nacionalnih manjina imaju sljedeća prava

Pravo na političko predstavljanje

Nacionalne manjine u ustavnom sistemu Bosne i Hercegovine imaju pravo na političko predstavljanje, no potrebno je razlikovati o kojim nivoima vlasti se radi: državnom, entitetskom, kantonalnom ili lokalnom nivou. Prema Zakonu o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini, pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na zastupljenost u **organima vlasti na svim nivoima, srazmjerno procentu njihovog učešća u stanovništvu prema posljednjem popisu u BiH³⁵** (član 19, stav 1). Način kriterij izbora predstavnika nacionalnih manjina u parlamentima, skupštinama i vijećima bliže se određuje izbornim zakonima BiH, entiteta, te statutima i drugim propisima kantona, gradova i opština (član 20, stav 1). Slično, posebnim propisima uređuje se zastupljenost predstavnika nacionalnih manjina u izvršnoj i sudskoj vlasti, kao i javnim službama (član 20, stav 2). U skladu sa Zakonom, Parlamentarna skupština BiH osnovala je Vijeće nacionalnih manjina BiH³⁶ kao posebno savjetodavno tijelo koje sačinjavaju pripadnici svih manjina koje su spomenute u Zakonu (član 21). Osnovna uloga Vijeća je davanje mišljenja, savjeta i prijedloga Parlamentarnoj skupštini BiH o svim pitanjima koja se tiču prava, položaja i interesa nacionalnih manjina (član 22, stav 1).

2000. godine. Stupila je na snagu 1. 6. 2000. godine.

35 Način izbora detaljniji su uređeni izbornim zakonima u Bosni i Hercegovini

36 Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. Prava manjina. Dostupno na: https://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/default.aspx?id=10267&langTag=bs-BA (posljednji put posjećeno 11.05.2025)

Pravo na upotrebu jezika

Bosna i Hercegovina priznaje i štiti pravo svakom pripadniku nacionalne manjine u BiH da upotrebljava svoj jezik slobodno bez ometanja, privatno i javno, usmeno ili pismeno (član 11, stav 1). Također, ovo pravo podrazumijeva i pravo pripadnika nacionalnih manjina da upotrijebi svoje ime i prezime na jeziku manjine i da zahtijeva da kao takvo bude u javnoj upotrebi (član 11, stav 2). U gradovima, opštinama, mjesnim zajednicama ili naseljenim mjestima u kojima pripadnici nacionalne manjine čine *većinu stanovništva*, organi vlasti će osigurati upotrebu jezika manjine između tih pripadnika i organa vlasti: da natpisi institucija budu ispisani na jeziku manjine, te da lokalni nazivi, imena ulica i drugih topografskih oznaka budu ispisani i istaknuti na jeziku manjine koja to zahtijeva (član 12, stav 1). Također, statutima gradova i opština može se utvrditi prethodno pravo nacionalnih manjina i kada oni ne čine većinu, već u gradu, opštini ili naseljenom mjestu čine *više od jedne trećine stanovništva* (član 12, stav 2).

Pravo na obrazovanje na maternjem jeziku

Oblast obrazovanja u Bosni i Hercegovini je u nadležnosti entiteta, odnosno kantona (u Federaciji Bosne i Hercegovine), te su ti nivoi vlasti obavezni provoditi odredbe Zakona o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina koje se odnose na pitanje prava na obrazovanje nacionalnih manjina na maternjem jeziku. Pripadnici nacionalne manjine mogu učiti jezik, književnost, historiju i kulturu i na jeziku manjine kojoj pripadaju (član 14, stav 1). Obrazovne vlasti u Bosni i Hercegovini, u okviru svog obrazovnog programa (predškolskog, osnovnog i srednjeg), obavezne su u školama, u kojima učenici – pripadnici jedne nacionalne manjine čine najmanje jednu trećinu, osigurati obrazovanje na jeziku te manjine, a ako čine jednu petinu – osigurati dodatnu nastavu o jeziku, književnosti, historiji i kulturi manjine kojoj pripadaju, ako to zahtijeva većina njihovih roditelja (član 14, stav 2). Kako bi se ostvarilo prethodno pravo nacionalnih manjina, nadležne obrazovne vlasti obavezne su osigurati finansijska sredstva za osposobljavanje nastavnika koji će izvoditi nastavu na jeziku nacionalne manjine, osigurati prostor i druge uslove za izvođenje dopunske nastave, kao i štampanje udžbenika na jezicima nacionalnih manjina (član 14, stav 3). Također, entiteti i kantoni u Federaciji BiH omogućit će pripadnicima nacionalnih manjina osnivanje i vođenje vlastitih privatnih institucija za obrazovanje i stručno usavršavanje, a financiranje ovih institucija dužne su obezbijediti nacionalne manjine (član 13)

Pravo na informisanje

Pripadnici nacionalnih manjina u BiH imaju pravo na osnivanje radio i televizijskih stanica, izdavanje novina i drugih štampanih informacija

na jezicima manjine kojoj pripadaju (član 15.). Radio i televizijske stanice koje ostvaruju ulogu javnih servisa (čiji su osnivači BiH, entiteti, kantoni, gradovi i opštine) obavezne su u svojim programskim shemama predvidjeti posebne emisije za pripadnike nacionalnih manjina, a mogu osigurati i druge sadržaje na jezicima manjina, kao i emisije na službenim jezicima o pripadnicima nacionalnih manjina (član 16, stav 1). Radio i televizijske stanice kao javni servisi BiH dužni su najmanje jednom nedjeljno osigurati posebnu informativnu emisiju za pripadnike nacionalnih manjina na njihovom jeziku (član 16, stav 2.)

Pravo na očuvanje kulturne baštine

Pripadnici nacionalnih manjina imaju pravo na slobodu organiziranja i okupljanja s ciljem izražavanja i zaštite svojih kulturnih, vjerskih, obrazovnih, socijalnih, ekonomskih i političkih prava i sloboda, interesa i identiteta (član 5.). Također, pripadnici nacionalnih manjina s ciljem očuvanja svoje kulturne baštine i identiteta imaju pravo da osnivaju biblioteke, videoteke, kulturne centre, muzeje, arhive, kulturna, umjetnička i folklorna društva i sve druge oblike slobode kulturnog izražavanja, te brinuti se o održavanju svojih spomenika kulture i kulturne baštine (član 17, stav 1). U gradovima, opštinama, mjesnim zajednicama ili naseljenim mjestima u kojima pripadnici nacionalne manjine čine preko jedne trećine stanovništva, u institucijama za kulturne aktivnosti obezbijedit će se sadržaj na jezicima nacionalnih manjina (član 17, stav 2.). Arhivi, muzeji, ustanove za zaštitu kulturno-historijskog i graditeljskog nasljeđa u BiH i entitetima, obavezne su u svojim programima i sadržajima obezbijediti srazmjernu zastupljenost svih nacionalnih manjina u BiH i štititi spomenike i kulturnu baštinu nacionalnih manjina (član 17, stav 3).

Zaključak:

U pravnom sistemu Bosne i Hercegovine Romi su definirani kao nacionalne manjine s pripadajućim pravima manjine koji se ogledaju u pravu na:

1. Političko predstavljanje, u različitom kapacitetu i obimu ovisno da li govorimo o državnom, entitetskom, kantonalnom ili lokalnom nivou. Način ostvarivanja na političku predstavljenost detaljnije se reguliraju izbornim zakonima u Bosni i Hercegovini;
2. Pravo na upotrebu romskog jezika;
3. Pravo na informisanje na romskom jeziku;
4. Pravo na obrazovanje na romskom jeziku, uključujući i pravo na obrazovanje o vlastitoj kulturi i baštini;
5. Pravo na očuvanje kulturne baštine

Bibliografija

1. Hodžić, Edin i Stojanović, Nenad: Novi – stari ustavni inženjering?, Analitika, Sarajevo, 2011. godine.
2. Dedić Sead i Hadžić Mehmed, „Socijalno pravo“, Pravni Fakultet Univerziteta u Sarajevu, 2018.
3. Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda. Dostupno na: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_bos (posljednji put posjećeno 15.05.2025).
4. Evropsku povelju za regionalne i manjinske jezike. Dostupno na: <https://rm.coe.int/ecrml-educational-toolkit-hr/1680a1b93c> (posljednji put posjećeno 15.05.2025).
5. Jovanović, Miodrag A.: Kolektivna prava i pozitivna diskriminacija – konceptualna razjašnjenja: Jovanović, Miodrag A. (pr.): Kolektivna prava i pozitivna diskriminacije u ustavnopravnom sistemu Republike Srbije, Pravni fakultet u Beogradu, Službeni glasnik, Beograd, 2009. godine
6. Međunarodna konvencija o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije. Sl. list RBiH 25/93.
7. Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima. Sl. list RBiH 25/93
8. Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine. Prava manjina. Dostupno na: https://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/default.aspx?id=10267&langTag=bs-BA (posljednji put posjećeno 11.05.2025)
9. Prvi opcioni protokol uz Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima
10. Steiner, Christian/Ademović, Nedim (et al.): Ustav Bosne i Hercegovine – komentar, Fondacija Konrad Adenauer, Sarajevo, 2010. Godine
11. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima. Dostupna na: https://www.ohchr.org/sites/default/files/UDHR/Documents/UDHR_Translations/src1.pdf (posljedni put posjećeno 09.05.2025)
12. Ustav Bosne i Hercegovine. Dostupno na: https://www.ustavisud.ba/public/download/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (posljedni put posjećeno 13.05.2025).
13. Zakon o civilnim žrtvama rata Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <https://skupstinabd.ba/3-zakon/ba/Zakon%20o%20civilnim%20z--rtvama%20rata%20Brc--ko%20distrikta%20BiH/01B24-22%20Zakon%20o%20civilnim%20z--rtvama%20rata%20Brc--ko%20distrikta%20BiH.pdf>
14. Zakon o pravima branilaca i članova njihovih porodica („Sl. novine Federacije BiH“, br. 33/04, 56/05, 70/07, 9/10 i 90/17).
15. Zakon o zabrani diskriminacije Bosne i Hercegovine. Dostupno na: <file:///Users/admin/Downloads/Zakon%20o%20zabrani%20diskriminacije%20-%20Neslu%C5%BEbeni%20pre%C4%8Di%C5%A1%C4%87eni%20tekst%20B.pdf> (posljedni put posjećeno 12.05.2025)
16. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata Republike Srpske – (prečišćeni tekst) „Sl. glasnik RS 24/10“. Dostupno na: <https://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/printpdf/1804>
17. Zakon o zaštiti civilnih žrtava rata u Federaciji Bosne i Hercegovine „Sl. novine Federacije BiH, br 60/23. Dostupno na: <https://fbihvlada.gov.ba/bs/9-zakon-o-zastiti-civilnih-zrtava-rata-u-federaciji-bosne-i-hercegovine>
18. Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (Službeni glasnik Bosne i Hercegovine br 24/03, 76/05 i 93/08).
19. Zakon o nestalih osobama Bosne i Hercegovine („Sl. glasnik BiH“, br 50/04). Dostupno na: <https://www.mhrr.gov.ba/PDF/LjudskaPrava/Zakon%20o%20>

- nestalim%20osobama.pdf (posljednji put posjećeno 17.05.2025.)
20. Odluka 854/2017 UN-ovog Komiteta. Dostupno na: https://trial.ba/wp-content/uploads/2020/06/Odluka-o-zasticenom-svjedoku-A_22.08.2019.-2-1.pdf (posljednji put posjećeno 18.05.2025. godine)
21. Konvencija protiv torture i drugih surovih, neljudskih ili ponižavajućih kazni i postupaka. Dostupna na: https://trial.ba/wp-content/uploads/2020/06/Odluka-o-zasticenom-svjedoku-A_22.08.2019.-2-1.pdf (posljednji put posjećeno 18.05.2025).